

Г.Г. Лясота

Бібліофільські видання з колекції графа М.М. Толстого у фондах Одеської національної наукової бібліотеки

Історія публічних бібліотек тісно пов'язана з історією домашніх книжкових зібрань. Приватні колекції стали, по суті, основою для книжкових фондів багатьох бібліотек Європи. У XIX ст. публічні бібліотеки значно поповнювались завдяки пожертвуванням книголюбів, що сприяло збереженню та передачі від покоління до покоління книжкових пам'яток культури.

Від самого початку діяльності Одеської публічної бібліотеки у 1829 році її фонди збагачувалися цінними, рідкісними та унікальними книгами завдяки щедрим дарункам власників книжкових колекцій.

Так, граф Михайло Семенович Воронцов приніс у дар Одеській публічній бібліотеці 600 томів французьких класиків. У 1886 році свою домашню бібліотеку, понад 3000 томів з історії та археології, подарував археолог і колекціонер-нумізмат Платон Йосипович Бурачков. У 1891 році на кошти одеського міського голови, мецената і благодійника Григорія Григоровича Маразлі була придбана театральна бібліотека (близько 3000 п'єс) одеського колекціонера Д.В. Ширяєва, яка містила фактично всю драматургічну літературу з кінця XVIII століття.

Після смерті Григорія Григоровича його племінник Олександр Степанович Сафонов подарував міській публічній бібліотеці сімейне зібрання, а це 10 000 раритетних іноземних видань з історії, мистецтва та літературознавства.

Вивчення історії виникнення того чи іншого приватного зібрання (відомості про власника, період формування колекції, спосіб поповнення та використання) дозволяє повною мірою довідатися про рівень освіченості, рід занять, духовні та практичні потреби власника. Тому пошук інформації про власника, кількісна і тематична характеристика колекції, описання кожного екземпляра є

першочерговим завданням відділів, де зосереджені подібні зібрання.

Однією з найвагоміших за чисельністю та цінністю колекцій, що зберігаються у фондах Одеської національної наукової бібліотеки, є книжкове зібрання графа Михайла Михайловича Толстого (1863-1927). Протягом 22 років він був попечителем публічної бібліотеки і неухильно ратував за її розвиток та примноження фондів. Загалом М.М. Толстой передав бібліотеці 40 000 видань. Це наукові, навчальні, довідкові видання, каталоги, альманахи різноманітної тематики.

*Кузнєцов М.Д. Портрет графа
М.М. Толстого-молодшого.*

*Копія В.О. Межевчука з оригінала 1890 р. ОХМ.
Експозиційний зал відділу рідкісних видань та
рукописів ОННБ*

Наслідком багаторічної бібліофільської пристрасті графа М.М. Толстого стала ко-

лекція видань останньої чверті XIX - початку XX ст., близько 2000 томів, яку він у зв'язку з вимушеною еміграцією в 1919 році заповів Одеській публічній бібліотеці. Частина цього зібрання перебуває сьогодні у відділі рідкісних видань та рукописів, де видання іноземними мовами виділені в окрему колекцію.

У відділі рідкісних видань і рукописів книги загалом зберігаються за колекціями: «Одесика», «Україніка», «Заборонена література», «Театральна», колекція етнографа та бібліографа М.Ф. Комарова. Це дає можливість послідовно, детально вивчати та розкривати кожний екземпляр у складі колекції, а також працювати з усім зібранням в цілому.

Необхідно зазначити, що основний фонд бібліофільської колекції іноземними мовами графа М.М. Толстого у відділі рідкісних видань і рукописів – це історичні книги, література з мистецтва, художня література, цілісна колекція літератури з книгознавства, а також малотиражні видання і каталоги бібліофільських спілок французькою мовою.

Велику увагу в своїй колекції граф М.М. Толстой приділив сучасним йому французьким письменникам. Серед його дарів – книги романіста і драматурга Альфонса Доде, майстра прози Гі де Мопасана, поета, драматурга та прозаїка Альфреда де Мюссе, засновника жанру «колоніального» роману П'єра Лоті, письменника, публіциста та політичного діяча Еміля Золя, братів Едмона та Жюльє де Гонкур – основоположників натуралізму та імпресіонізму у французькій літературі, чийм прізвиськом названа найпрестижніша літературна премія Франції за кращий роман.

Поряд із письменниками-сучасниками в колекції графа М.М. Толстого представлені і письменники-класики – Віктор Гюго, Оноре де Бальзак, Вольтер, Дені Дідро.

Сам пристрасний бібліофіл, почесне місце в своїй колекції граф М.М. Толстой відвів виданням Октава Юзанна – французького письменника, бібліофіла, видавця і журналіста, засновника двох бібліофільських спілок: Спілки сучасних бібліофілів та Спілки незалежних бібліофілів, які виступали також видавцями, основоположника таких літературних журналів, як «L'art et l'idée» та «Le

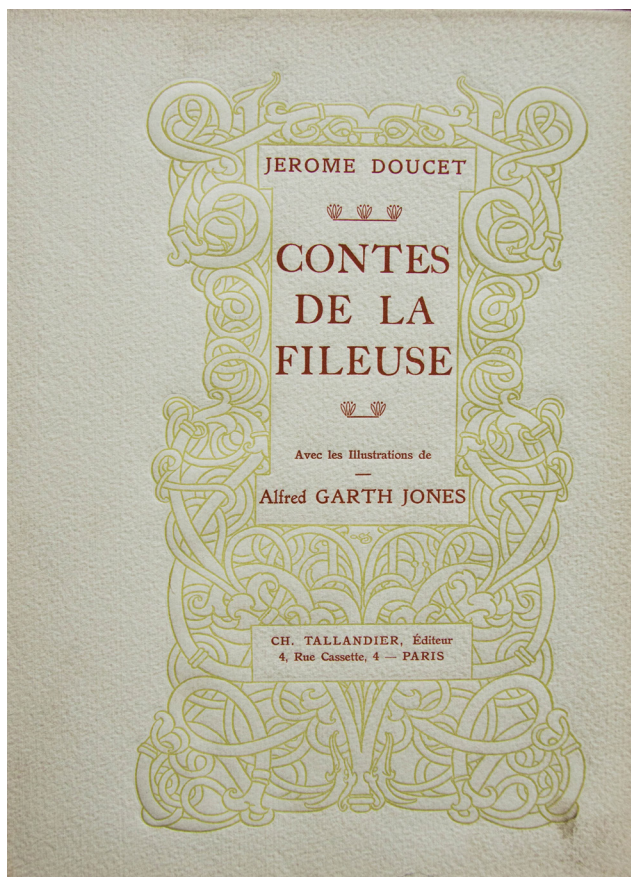

Акварельний малюнок Ф. Тевено до книги:
Maurassant Guy de. *Boule de suif*. – Paris :
Armand Magnier, 1897

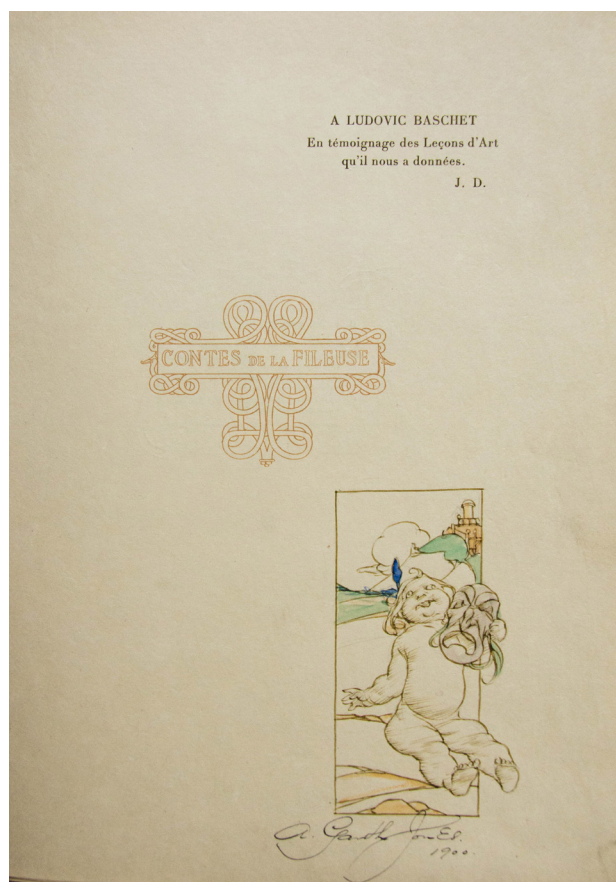
Акварельний малюнок Ж. Беланже до книги:
Vigny Alfred de. *Les destinées, précédées de Moïse*. – Paris : Edouard Pelletan, 1898

livre». Його видань нараховується понад 20. Це і художні твори, написані самим Октавом Юзанном, і багато ілюстровані бібліофільські видання творів інших авторів, які надруковані малими накладками на дорогих сортах паперу з підписами авторів, художників та видавців.

ною технікою. До деяких видань додано відбитки із зіпсованих дощок, як підтвердження неповторності тиражу.

Є в зібранні М.М. Толстого видання з оригінальними акварелями чи ілюстраціями, розфарбованими від руки – штрихо-

Doucet Jérôme. Contes de la Fileuse / illustrations de Alfred Garth Jones. – Paris : Ch. Tallandier, 1900. Тираж 551 примірник. Пр. № 9 на японському папері, з підписом та акварельним малюнком Альфреда Гарта Джонса. Видавничка обкладинка декорована в стилі Art Nouveau

Більшість екземплярів з колекції графа М.М. Толстого – шедеври книжкового мистецтва: бібліофільські нумеровані видання, надруковані малими накладками на японському, китайському, веленовому папері, а також папері ручного виготовлення, з водяними знаками, що повторюють назву книги, її автора та видавця. Видання прикрашають чудові гравюри, які вміщені як у самій книзі, так і окремо, у футлярі чи палітурці. Такими коштовними додатками супроводжувалась лише частина накладу, яка через це набувала ще більшої унікальності.

Ряд видань колекції оформлений сюїтами – відбитками з гравюри у двох, трьох чи навіть чотирьох станах або виконаними різ-

ними малюнками, гравюрами, літографіями та по трафарету.

В колекції Михайла Михайловича також відображені книги, доповнені оригінальними малюнками олівцем та / або аквареллю художників, що працювали над створенням тиражу. Їх вклеювали перед титульним аркушем або вкладали в альбом з графічними ілюстраціями.

М.М. Толстой був великим шанувальником мистецтва. Він часто виїздив за кордон, відвідував європейські виставки та аукціони. Його бібліотеку прикрашають видання в стилі Art Nouveau, що зародився в останній декаді XIX ст. і вплинув не тільки на архітектуру, живопис та скульптуру, але й на книжкове мистецтво. Оформлювати подібні видання за-

France Anatole. La leçon bien apprise : conte / imagée par Léon Lebègue; justification du tirage ... exécutée par M. Octave Uzanne. – Paris : Bibliophiles indépendants, 1898.

Тираж 210 примірників. Пр. № 200. Ілюстрації до книги – набивка «від руки» аквареллю по трафарету

Малюнок олівцем та аквареллю
А. Беллері-Дефонтена
з його підписом до книги
Renan Ernest. Prière sur l'Acropole
/ compositions de H. Bellery-
Desfontaines, gravées par Eugène
Froment. – Paris : Edouard
Pelletan, éditeur, 1912

Акварельний малюнок
Ж.-А. Рошгроса з його
підписом до книги
Banville Théodore de. Les Princesses
/ compositions de Georges
Roche-grosse, gravées à l'eau-
forte par Eugène Decisy. – Paris :
Librairie des amateurs : A. Ferroud
– F. Ferroud, 1904

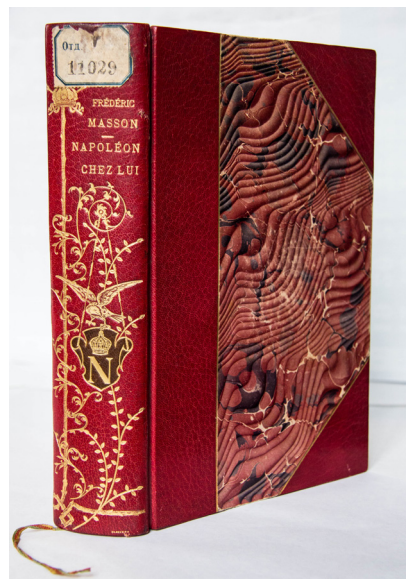
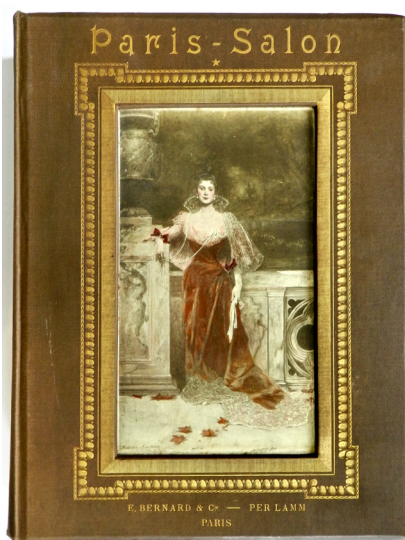
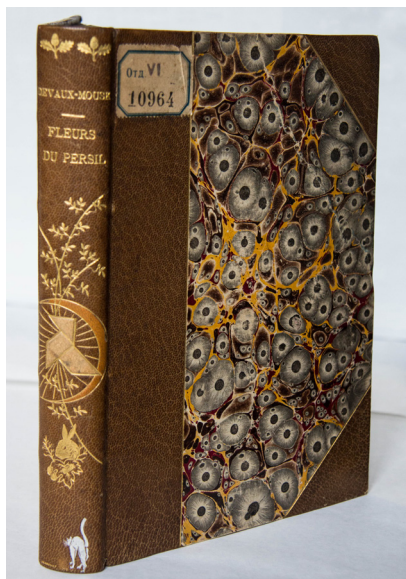

Малюнок олівцем
А. де Рішмона з його підписом
до книги
Flaubert Gustave. Madame
Bovary / compositions de Alfred
de Richemont, gravées à l'eau-
forte par C. Chessa. – Paris : Librairie
des amateurs :
A. Ferroud – F. Ferroud, 1905

Uzanne Octave. *La femme à Paris. Nos contemporaines : notes successives sur les parisiennes de ce temps dans leurs divers milieux, états et conditions / illustrations de Pierre Vidal ; eaux-fortes hors-texte par Frédéric Massé.* – Paris : Ancienne maison Quantin, 1894.

Тираж 110 примірників на японському папері. Пр. № II. Кольорова обкладинка у стилі Art Nouveau оформлена Леоном Рудніцкі. Видання прикрашене ілюстраціями П'єра Відаля в тексті (частина з яких розфарбована паризьким колористом Альбертом Шарпант'є), а також подвійною сюїтою з 20 офортів на вкладених аркушах

Взірці палітурного мистецтва

прошували таких відомих художників-ілюстраторів, як Альфонс Муха, Ежен Грассе, Альфред Гарт Джонс, Леон Рудніцкі.

Граф М.М. Толстой був бібліофілом з європейським ім'ям. Видавництва, які спеціалізувались на розкішних виданнях, надсилали йому свої каталоги, за якими він мав змогу обрати книгу того чи іншого

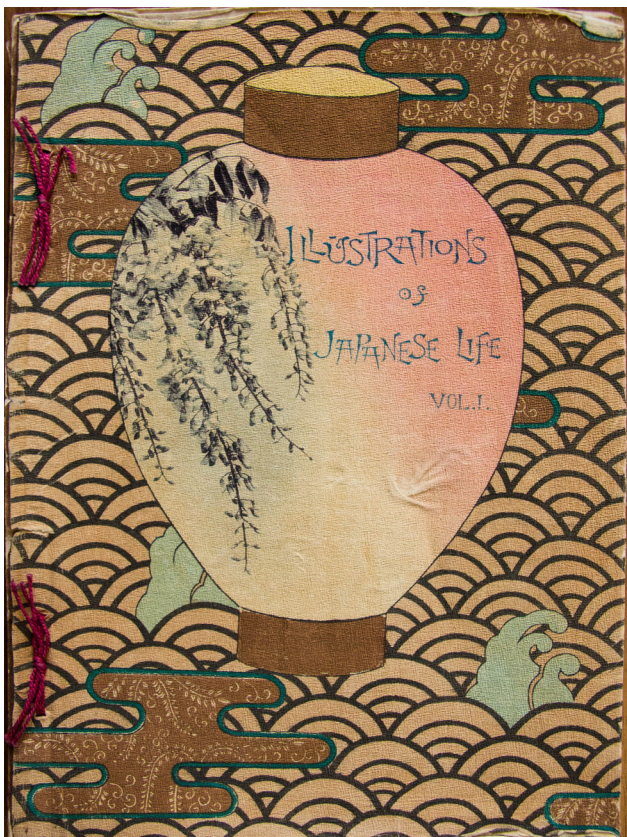
письменника, з тим чи іншим набором гравюр, на певному папері та в певній палітурці. Протягом XIX – початку XX ст. видавничі палітурки бібліофільських примірників різнились в межах одного тиражу. Багато книг цього періоду виходили в світ у видавничій обкладинці, а потім, за бажанням замовника, вкладались в ту чи іншу палітурку. Проте

у колекції графа М.М. Толстого велика кількість книжок в індивідуальній палітурці.

На прикладі домашнього зібрання М.М. Толстого ми бачимо найрізноманітніші взірці палітурного мистецтва другої половини XIX – початку XX ст., яке в цю епоху досягло небувалого розквіту та досконалості завдяки таким прекрасним майстрам, як А. Кузен, Ш. Мен'є, Р. Кіфер, Дюрван. Це цільношкіряні марокенові та шагрєневі палітурки, прикрашені декоративними бинтами, золотим тисненням, різнокольоровими капталами ручного плетіння, вставками

різноманітніші види шовкових тканин. Форзаци виклеювались папером «павине пір'я», «пташине око» та ін. Обрізи прикрашали малюнком під мармур, тисненням, позолотою.

Деякі книги в колекції М.М. Толстого є справжніми світовими книжковими пам'ятками. Це і шовковий молитовник, виготовлений на ткацькій фабриці Ж.А. Анрі в 1887 році, який є найвищим взірцем мистецтва шовкоткацтва, і тритомне бібліофільське видання «Ілюстрації японського життя», надруковане на особливому тонкому креп-папері, з ілюстраціями, виконаними у техніці фототипії,

Ogawa Kazumasa. *Illustrations of Japanese Life* / described by S. Takashima, A.B. ; reproduced and published by K. Ogawa, – Tokyo : K. Ogawa, F.R.P.S., 1896.

Ілюстрації японського життя, відтворені в техніці фототипії, на аркушах з креп-паперу з описовими заголовками і коментарями під ними

у вигляді медальйонів, портретів та панно, а також зіставні палітурки, які називають ще напівфранцузькими чи напівшкіряними, їх кришки виклеювались папером ручного виробництва під мармур.

Для декорування внутрішнього боку кришок палітурники використовували най-

яке побачило світ у Токіо у 1896 році.

Колекція бібліофільських видань графа М.М. Толстого являє собою цінний матеріал для книголюбів, художників, мистецтвознавців, видавців, дослідників книги.

Список літератури

1. Алексеев М.П. Ширяевская театральная библиотека // Театр : орган худож. сектора Одес. губполитпросвета. – Одесса, 1922. – № 3. – С. 4-5.
2. Страницы истории благотворительности в Одессе : к 100-летию вступления графа М.М. Толстого в должность попечителя Одес. гор. публ. б-ки : материалы конф. (4 дек. 1997) / ОГНБ им. М. Горького. – Одеса : Друк, 2000. – 136 с. : ил.
3. Лидин Р.А. Мастера западноевропейского изобразительного искусства и архитектуры : энцикл. словарь / Р.А. Лидин, Т.В. Лененко. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2004. – 463 с.
4. Bosquet Em. Traité théorique et pratique de l'art du relieur / par Em. Bosquet. – Paris : Librairie polytechnique, Baudry et Cie, éditeurs, 1890. – VIII, 323, [1] p. : ill., [1] f. de front., [15] f. de pl.
5. Dictionnaire des littératures de langue française. Vol. 1-4 / sous la dir. de J.-P. de Beaumarchais, Daniel Couty, Alain Rey. – Paris : Bordas, 1994.
6. Ferrier J.-L. L'aventure de l'art au XIXème siècle / sous la dir. de Jean-Louis Ferrier. – Paris : Chêne-Hachette, 1991. – 926 p. : ill.
7. Meunier Ch. Cent planches de reliures d'art [en 7 vol.] / composées et exécutées par Charles Meunier. – Paris : Ch. Meunier, 1895-1906.
8. [Rochas A. de]. Le livre de demain / [Albert de Rochas]. – Blois : Chez Raoul Marchand, 1884. – [208] f. : ill.
9. Uzanne O. Dictionnaire bibliophilosophique / par Octave Uzanne. – Paris : Imprimé pour les sociétaires de l'Académie des beaux livres : Bibliophiles contemporains, 1896. – VIII, 364 p., [31] f. de pl.
10. Octave Uzanne (1851-1931), homme de lettres, bibliophile : vie publique, vie privée [Електронний ресурс] / par Bertrand Hugonnard-Roche, bibliophile-libraire. – 2012-2015. – Режим доступу: <http://www.octaveuzanne.com> (дата звернення: 2.10.2015). – Назва з екрана.